

OSUD DIELNE MAXA WEISSA NA VÝROBU FAJOK NA FARSKEJ ULICI V NITRE

Maroš Stražanec

Klub historických fajok, o. z., Nitra, Štefánikova 2, 949 01 Nitra,
strazanec@gmail.com

Abstract:

Sražanec, M. 2011: The fate of the Max Weiss's workshop for the production of pipes on the Farská street in Nitra. Proceedings from the 1st Conference on "The history of the pipe production and pipe archaeological findings in Slovakia": 43 – 50

In order to preserve the historical values in the form of memories of living witnesses from the time of ending the era of production and use of pipes in Slovakia, members of the of Historical pipes club visits these people and gain valuable information from their authentic life period. The reward for their efforts in tracing the footsteps of the past is often meeting with the person who holds in memory the information that have never been published. Such was also a meeting with Jozef "Dodo" Pavlovich, who grew up in the house and yard in neighborhood to the house in which in the early 20th century was Max Weiss's workshop for the manufacture of clay pipes. With his memories preserved there are valuable information on the fate of this workshop in the postwar years. Nitra established a number of workshops and the most famous was Max Weiss's on Župná street No.13 (now the Farská). Production of pipes in this workshop stoped beforeWorld War II. After the war, the former workshop was re-designed to apartments. Gradual exchanging of tenants came to such a deterioration of the building that remained uninhabitable and it had to be demolished. Before demolition were saved large amount of attic header clay pipes of different colors and sizes with different decorations marked by manufacturer's identification markings.

Key words: Max Weiss's workshop, clay pipe, Nitra.

V záujme zachovania historických hodnôt v podobe spomienok žijúcich pamätníkov z čias končiacej sa éry výroby a používania fajok na Slovensku, navštevujú členovia Klubu historických fajok týchto ľudí a získavajú cenné informácie z ich autenticky prežitého obdobia. Odmenou za vynaložené úsilie pri pátraní po stopách minulosti často býva stretnutie s človekom, disponujúcim vo svojich spomienkach informáciami, ktoré ešte nikde neboli uverejnené. Také bolo aj stretnutie s Jozefom „Dodom“ Pavlovičom, ktorý vyrastal v dome a na dvore, ktorý susedil s domom, v ktorom bola začiatkom 20. storočia dielňa Maxa Weissa na výrobu hlinených fajok.

Vďaka jeho spomienkam sa zachovali cenné informácie o osude tejto dielne v povojnových rokoch.

História výroby hlinených fajok na Slovensku siaha do 17. storočia. Po bitke pri Moháči v roku 1526 sa obyvatelia južného Slovenska dostali do tesnej blízkosti tureckého impéria, ktoré trvalo s krátkymi prestávkami do roku 1685. Počas tohto obdobia prichádzali obyvatelia ohrozených pohraničných oblastí, ktoré siahali až po stredoslovenské banské slobodné kráľovské mestá, do styku s tureckými bojovníkmi, fajčiacimi svoje typické turecké čibuky. Ich tvar v neskoršom období ovplyvnil fajkársku industriu nielen na Slovensku, ale v celej strednej Európe. Znalosť fajčenia fajky si zo svojich domovov priniesli aj cudzí žoldnieri, ktorí posilňovali posádky hradov a miest počas tridsaťročnej vojny (1618 – 1648). Významnú úlohu v rozširovaní módy fajčenia u nás zohrali aj rôzni cestovatelia, remeselníci, vandrovní tovariši, obchodníci, ktorí znalosť fajčenia prinášali so sebou zo svojich ciest po západnej Európe. Pre uspokojenie potrieb fajčeniachtivých obyvateľov sa fajky najskôr dovážali, no koncom 17. storočia sa výrobe fajok začali venovať hrnciari, ktorí mali k tomuto remeslu najbližšie. Zaujímavým prejavom skorého fajkárskeho umenia na Slovensku boli habánske fajky. O výrobcoch fajok v 17. a 18. storočí je veľmi málo informácií, pretože počas panovania protifajčiarsky naladených panovníkov bolo fajčenie prísne obmedzované a zdaňované. Až po zrušení diskriminačných protifajčiarskych zákonov a nariadení v roku 1784 mnohí výrobcovia fajok začali vychádzať z anonymity a začala sa rozvíjať výroba fajok v rôznych mestách na Slovensku.

Aj Nitra sa zaradila medzi mestá, kde vznikla tradícia výroby hlinených fajok. V Hornom meste, na Kráľovskej ulici č. 3, mal svoju dielňu fajkár J. Grád. Na Párovciach bola továreň Hermana Weissa, ktorá v roku 1905 vyhorela. V roku 1924 sa v Nitre spomínajú dvaja výrobcovia fajok. Artúr Braun, ktorý mal svoju výrobnú na Masarykovej ulici č. 54 (dnešná Štefánikova) a Max Weiss s dielňou na hlinené fajky na Župnej ulici č.13 (dnešná Farská). Majiteľ tejto dielne ju v inzeráte z roku 1924 označil ako „továreň na hlinené fajky“. Výroba hlinených fajok v tejto továrni bola ukončená pravdepodobne v období ešte pred rokom 1939, pred obdobím arizácie židovského majetku. Toto obdobie je súčasťou ešte nedokončenej bádateľskej činnosti Klubu historických fajok.

Z rozprávania J. Pavloviča sa dozvedáme, že v dome, kde bola výrobná hlinených fajok, sa v povojnových rokoch nachádzali byty a obchody. V jednopodlažnom prízemnom dome postavenom do tvaru L, širokom približne 16 metrov, sa v prednej časti nachádzal obchod s hudobnými nástrojmi pána Krožbacha s výkladom, s veľkými dverami a krajčírstvo. Do dvora sa vstupovalo sprava asi 2,5 metra širokou drevenou bránou. V zadnej, podpivničenej časti domu, boli dva byty. V prvom, hneď za obchodom s hudobnými nástrojmi, bývala pani Krožbachová, v zadnom byte býval pán Steiner, ktorý sa tam nasťahoval hneď po vojne. V pivnici pod Steinerovým bytom, kam viedlo betónové schodisko, sa nachádzala pec na vypaľovanie fajok, z ktorej viedol dvojité, asi 1,5-metra široký komín. Žiadne iné technologické zariadenie sa v pivničných priestoroch v období po vojne nenachádzalo. Pred domom bol gánok, z ktorého viedli drevené schody na povalu. Deti, ktoré sa na dvore hrávali, behali po

neobývaných priestoroch domu. Najradšej chodili na povalu, kde bol po celej ploche, do výšky 0,5 metra násyp popola s hlavičkami hlinených fajok rôznych farieb a tvarov. Najväčšou zábavou pre ne bolo hrať sa na vojakov ohadzovaním sa fajkami. Pre tento spôsob zábavy nemala pochopenie nájomníčka bytu pani Krožbachová, ktorá ich z povaly vyhánala metlou.

Max Weiss býval podľa odhadu pána Pavloviča do roku 1943 v prístavbe, dnes už neexistujúcej časti domu č. 17, ktorého majiteľkou bola Ester Mikloš. O jeho osude po roku 1943 informácie nemáme, no po smrti J. V. Stalina, keď sa židia mohli vracieť do svojich domovov, sa podľa rozprávania J. Pavloviča na jeseň roku 1953 Max Weiss vrátil zo zajatia (pravdepodobne z gulagu). Ubytoval sa vo vedľajšom dome č. 15 na poschodí v byte, kde predtým do roku 1951 bývala slúžka. Podľa opisu pána Pavloviča bol Max Weiss nízkej a pevnej postavy, v byte býval v rokoch 1953–54 sám a často ho navštevoval synovec vo vojenskej uniforme.

V roku 1961 postavila židovská obec v Brne pre československých židov starobinec, kam odišlo veľa židov zo Slovenska. Po odchode pána Steinera a pani Krožbachovej do Brna zostal dom neobývaný. Keď vyšiel zákon o znárodnení majetku, o ktorý sa nikto od druhej svetovej vojny nestaral, opustený dom bol znárodnený v prospech bytového podniku. Takto sa do domu dostali noví nájomníci. V roku 1965 sa začali stavať byty pre Rómov, pre ich lepšie začlenenie do spoločnosti. Do týchto nových bytov sa však snažili dostať Nitrania výmenou za staré domy v centre mesta. Takýmto spôsobom sa aj do domu bývalej dielne na výrobu fajok dostali neprispôsobiví obyvatelia rómskeho pôvodu. To, čo nezničili bomby pri bombardovaní Nitre počas druhej svetovej vojny (jedna bomba padla vedľa Weissovej dielne), sa podarilo v krátkom čase rómskym nájomníkom. Dom zničili tak, že zostal neobývateľný. Vo vnútri boli popadané stropy a pod oknami obrovské nánosy špiny. Znečistenie priestorov bolo také rozsiahle, že sa tam už nedalo bývať a museli sa odísť odsťahovať. Odvtedy bol dom neobývaný.

V roku 1977 sa v zruinovanom objekte vykonával prieskum, pri ktorom sa našlo veľké množstvo fajkového materiálu. Z nájdených zvyškov výrobkov vybrali ešte pracovníci Slovenského poľnohospodárskeho múzea v Nitre väčší počet dobrých i poškodených hlinených fajok do svojich zbierok a expozícií. Pred zbúraním objektu sa ešte podarilo niekoľko fajok zachrániť, vďaka čomu vznikla súkromná zbierka pána Jiřího Ptáčka, ktorý ochotne prepožičal fajky na odborné spracovanie. Čo sa nestihlo zozbierať, skončilo na smetisku. Po asanácii budovy v osemdesiatych rokoch 20. storočia si Reštaurácie a jedálne Nitra na voľnom priestranstve vytvorili parkovisko pre osobné a nákladné autá, ktoré tam je dodnes. Ešte donedávna bolo vidieť na stene susedného domu obrys komína od malty s očiernenými pásmi od prieduchov. Je smutné, že túto malú technickú pamiatku sa nepodarilo zachrániť.

LITERATÚRA

HARMAN, M. – ŠTEFFEK, J., 2008: Fajka velebená, fajka zatracovaná. Tlmače: SB PRESS, 160 s.

TAKÁČ, P., 1979: Fajkárne v Nitre. Život a kultúra mesta Nitry.

ZOZNAM FOTOGRAFIÍ (Autor: M. Stražanec)

Obr. 1: Vľavo je dom, v ktorom bola dielňa na výrobu fajok.

Foto: internet – Klub priateľov starej Nitry.

Obr. 2: Súčasný stav. Na pozemku bývalej fajkovej dielne sa nachádza parkovisko pre osobné autá.

Hlavičky hlinených fajok nájdených na povale domu neboli používané a môžeme ich rozdeliť do troch základných typových skupín:

Obr. 3: Hlavičky hlinených fajok valcovitého a vázovitého tvaru v rôznych farbách, bez výzdoby, vyrobené z jemnej hlíny a na pohľad nižšej kvality. Krčky sú ukončené jednoduchým prstencom alebo bez prstenca. Časť fajok je bez kolkú, niektoré sú označené kolkom výrobcu.

Obr. 4: Hlavičky hlinených fajok valcovitého a vázovitého tvaru v rôznych farbách, na ktorých sa nachádza dekoračná výzdoba geometrických a florálnych tvarov.

Obr. 5: Hlinené fajky s osembokými hlavičkami, s palmetovým spodkom. Hlavičky fajok sa nápadne podobajú na osvedčené banskoštiavnické predlohy.

Obr. 6: Na fajkách sa objavujú kolky výrobcu s menom v nemeckej a maďarskej mutácii, v kombinácii s názvom mesta. Niektoré fajky sú označené kolkom Selmec, prípadne Facon Selmec, za účelom zvýšenia predajnosti navodením dojmu ich pôvodu z Banskej Štiavnice. Našli sa aj hlavičky fajok s kolkom Miskovec, čo je slovenský názov maďarského mesta Miskolc.

Obr. 7: Na hlavičkách sa objavuje v oválnom poli erb mesta Nitry v dvoch prevedeniach. V niektorých prípadoch sa na bočnej strane hlavičky objavuje v oválnom poli hlava koňa alebo vták, prípadne označenie Echt Steingut (pravá kamenina – keramika).

Obr. 8: Rôzne spôsoby výzdoby hlavičiek použitím plastickej, prípadne vtláčovanej techniky.

Obr. 1

Obr. 2

Obr. 3

Obr. 4

Obr. 5

Obr. 6

Obr. 7

Obr. 8